

Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

Коцюба Ганна Олександрівна

УДК 159.923 - 055.2

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УЗАЛЕЖНЕНОГО
КОХАННЯ У ЖІНОК**

19.00.01 - загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Харків - 2010

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник доктор психологічних наук, професор
Кочарян Олександр Суренович,
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна,
завідувач кафедри психологічного консультування і
психотерапії

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Кузнецов Марат Амірович
Харківський національний педагогічний університеті
імені Г.С. Сковороди

кандидат психологічних наук, доцент
Шортова Вікторія Іванівна
Таврійський національний університет
імені В.І. Вернадського

Захист відбудеться 22 травня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.08 Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, пл. Свободи, 6, ауд. 442.

З дисертацією можна ознайомитись в Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61077 м. Харків, пл. Свободи, 6.

Автореферат розісланий “ _____ ” _____ 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Крейдун Н.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Серед усіх відомих форм залежної поведінки, міжособистісна залежність становить собою одну з найменш вивчених. Тільки в останні 10-15 років ця тема стала предметом інтенсивних досліджень. Дослідження в цій сфері показали, що міжособистісна залежність, яка зовні практично непомітна, є дуже поширеною і має вкрай негативні наслідки (О.В. Ємельянова, В.Д. Москаленко, С. Піл, А. Бродські, Б. Уайнхолд, Дж. Уайнхолд та інші). Так, поряд з відносно стійкою тенденцією збереження сімей, збільшилася кількість так званих «нещасливих шлюбів», в основі яких лежать дисгармонічні стосунки, відсутність повноти емоційних зв'язків і для яких характерні взаємні страждання партнерів. Крім того, деякі автори (Ц.П. Короленко, О.С. Кочарян, В.В. Коровицька, А.В. Котляров) розглядають міжособистісну залежність як первинну форму залежності, яка за певних обставин може трансформуватися у вторинні, наприклад, субстантні форми залежності.

Міжособистісна залежність пов'язана зі значними порушеннями в сфері інтимної комунікації. Одним із таких порушень є залежне чи адиктивне кохання, характерною ознакою якого є виражений страх інтимності (С. Descutner, Р. Naus, J. Theis, М. Thelen) або синдром емоційного холоду, описаний в роботах О.С. Кочаряна та співавторів. Як показують існуючі нечисленні дослідження (С. Піл, А. Бродські, В.Д. Москаленко, О.С. Кочарян, А.В. Коцарь, Р. Хемфелт, R. Norwood та ін.) адикція у стосунках кохання призводить до неможливості побудови стійких та «наповнених» інтимних емоційних стосунків, і, як результат, до зниження якості життя.

Незважаючи на те, що емоційна залежність є характерною рисою, специфічною для жіночого гендеру (М. Палуді, Л. Холдсток, R. Josselson), вона призводить до порушень комунікації, які мають приналежність до галузі психологічної інтимності. Однак систематичні дослідження в цій сфері нечисленні, а існуючі дані часто неузгоджені, а іноді й суперечливі. Між тим, емоційно наповнені стосунки є найважливішим фактором вдовolenості шлюбом, а отже, і значним показником високої якості життя у жінок.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема є складовою науково-дослідної роботи факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, а саме – наукових досліджень кафедри психологічного консультування і психотерапії, які присвячені становленню статевої ідентичності особистості, у межах НДР «Причини і механізми розвитку залежної особистості: гендерний аспект, програми психотерапії» (№ держатестації 0104U002360) та НДР «Залежна особистість: особливості соціалізації, статевої ідентичності, стратегій і сексуальності, програми психотерапії» (№ держатестації 0107U000687).

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* – розробити програму психологічної корекції залежного кохання на основі поглиблення теоретичних уявлень про психологічні особливості організації залежного кохання у жінок. Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз кохання.

2. Вивчити структурні особливості стосунків кохання у залежних жінок.
3. Провести аналіз психосемантичної структури організації емоційного та тілесного досвіду у жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання.
4. Виявити особливості тілесної ідентичності у залежних жінок.
5. Вивчити особистісні особливості жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання.
6. Виявити особливості змістової і структурної організації інфантильного досвіду жінок, які знаходяться в залежних стосунках кохання.
7. Розробити програму психологічної корекції стосунків залежного кохання у жінок.

Об'єкт дослідження – залежна особистість.

Предмет дослідження – стосунки залежного кохання у жінок.

Методи дослідження. Для розв'язання дослідницької проблеми був застосований комплекс методів, зумовлених об'єктом, предметом, метою та завданнями дослідження: теоретичні – аналіз, систематизація й узагальнення психологічних даних за темою дослідження; емпіричні – інтерв'ювання, бесіда, тестування (для вивчення психологічних особливостей організації залежного кохання у жінок); корекційні – програма психологічної корекції стосунків залежного кохання у жінок, що побудована на принципах клієнт-центрованого підходу, включає методи роботи з ранніми спогадами, спрямованим уявленням та комплекс методів психологічної саморегуляції Ретрі.

Для обробки емпіричних даних були використані такі математико-статистичні методи: метод перевірки достовірності відмінностей непов'язаних вибірок (Uр – метод кутового перетворення Фішера), а також методи багатомірної статистики – кореляційний і факторний аналізи.

Методологічну і теоретичну основу дослідження складають принципи генетичної психології (С.Д. Максименко), психологічні концепції кохання (Е. Фромм, Р. Стернберг, О. Кернберг), теоретичні положення про формування і функціонування залежної особистості (Б. і Дж. Уайнхолд, С. Даулінг), загальнопсихологічні дослідження залежних стосунків: «синдром залежного кохання» (О.С. Кочарян, А.В. Коцарь), «синдром емоційного холоду» (О.С. Кочарян, Н.М. Терещенко), дослідження залежних стосунків у подружжя (О.Ф. Бондаренко, S. Peele, A. Brodsky).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному::

- вперше були виявлені структурні особливості стосунків кохання у залежних жінок, а саме: зниження показників по таких складових кохання, як «близькість» та «відданість» при майже незмінених показниках «пристрасті», що свідчить про наявність структурного дисбалансу, який відображає сексуалізацію контакту;
- вперше визначено наявність двох структур кохання – его-синтонна та его-дистонна. Жінкам, які перебувають у стосунках залежного кохання, притаманна его-дистонна структура кохання, при якій саме кохання сприймається жінками як «хвороба», «одержимість», «вада» тощо, як те, з чим жінки намагаються боротися, як нав'язливість;
- вперше наведені дані про особливості організації емоційного досвіду у жінок, які перебувають у стосунках залежного кохання, а саме: специфічною для них є

дифузна структура, у якій позитивні та негативні емоції позитивно пов'язані між собою, виявляючи недиференційовану цілісність;

- вперше визначено особливості організації тілесного досвіду (емоційного конотування свого тіла), а саме: залежним жінкам притаманні позитивний та амбівалентний типи жіночої тілесності;
- подальшого розвитку дістали теоретичні уявлення щодо особливостей сприйняття свого тіла жінками, які перебувають у стосунках залежного кохання, а саме: схильність до негативної оцінки свого тіла і надання йому інструментальної цінності (тіло, яке слугує засобом привернення до себе уваги й утримання партнера);
- розширені теоретичні уявлення стосовно специфіки інфантильного травматичного досвіду, що сприяє формуванню стосунків залежного кохання у жінок, а саме: виявлені три типи психотравм – травми позбавлення, симбіозу і травма, пов'язана з труднощами асиміляції сексуальності;
- отримали подальший розвиток теоретичні уявлення про характерні особливості особистості жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання, а саме: їх субмісивність, висока тривожність, напруженість, високий рівень самокритики, що узгоджується з концепцією залежної особистості В.Д. Менделевича.

Практичне значення роботи полягає в розробці програми психологічної корекції стосунків залежного кохання у жінок. Програма може бути застосована в практиці сімейного, шкільного та вузівського консультування. У роботі запропонована модифікація методики «Незакінчені речення», наведені її психометричні характеристики. Методика може бути використана у практиці психотерапевтичного консультування. Матеріали дослідження введені в педагогічний процес підготовки психологів у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна та Харківському національному аерокосмічному університеті імені М.Є. Жуковського «ХАІ» (у межах дисциплін «Основи психокорекції і психотерапії», «Методи психокорекції і психотерапії», «Основи сексології і сексопатології»).

Особистий внесок дисертанта. В роботі, виконаній у співавторстві, дисертантові належить розробка плану дослідження, аналіз результатів емпіричного дослідження, формулювання висновків, що складає 60% від обсягу статті.

Апробація отриманих результатів дисертації. Результати дослідження доповідалися на Міжнародній молодіжній науково-практичній конференції «Вектори психології» (2009, м. Харків), Міжнародній науково-практичній конференції «Клієнт-центрована психотерапія: стан та перспективи розвитку в Україні» (2008, м. Харків), Міжнародній науково-практичній конференції «Терапія та профілактика психологічних та соціальних залежностей» (2006, м. Київ), Першому Всеукраїнському конгресі психологів (2005, м. Київ), Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасна психотерапія: теоретичні проблеми та практика» (2005, м. Полтава), Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-педагогічні умови реабілітації в системі супроводу навчання студентів з особливими потребами» (2005, м. Хмельницький). Основний зміст дисертації був також викладений на засіданнях кафедри психології Харківського національного аерокосмічного університету імені М.Є. Жуковського «ХАІ» (2006, 2007, 2008

роки), кафедри психологічного консультування і психотерапії Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (2007, 2008 роки).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано у п'ятьох статтях, чотири з яких – у наукових спеціалізованих виданнях, що входять до переліку видань ВАК України.

Структура і обсяг роботи. Дисертація викладена на 200с. машинного друку (основний текст) і складається зі вступу, чотирьох розділів опису особистих досягнень, висновків, списку з 202 літературних джерел (з них 58 іноземними мовами), 9 додатків. Текст містить 44 таблиці та 14 малюнків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтована актуальність дослідження, визначені об'єкт, предмет і завдання дослідження, показана наукова новизна і практичне значення роботи, наведені дані відносно апробації і впровадження результатів дослідження.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи вивчення відносин кохання» присвячений огляду концептуальних підходів до розгляду нормативного і патологічного кохання. У вітчизняних і зарубіжних підходах виділялися різноманітні аспекти і компоненти кохання. Показано, що найбільш типовими компонентами, для нормативної структури кохання, є: турбота, ніжність, інтимність (довіра), пристрасть, відданість (прив'язаність) і повага (Е. Фромм, R.J. Sternberg, О. Кернберг, Л.Я. Гозман). Окрім того, описано, що нормативна структура стосунків кохання має характерний емоційний фон, який виражений як позитивними переживаннями (інтерес, задоволення, радість), так і негативними – смуток, ревності, почуття ворожості, нудьга і страх втрати джерела задоволення (К. Ізард, Д. Віннікот, Л. Каслер, Р. Хатісс, Р. Мей). За нормального розвитку стосунків ці переживання збалансовані і не перешкоджають здоровому функціонуванню особистості (О.С. Кочарян і співавтори).

Разом із тим кохання може стати «патологічним», «дефективним», «хворобливим», «токсичним» тощо (А.В. Коцарь). У літературі девіації нормативної структури кохання описані як «синдром залежного кохання» (О.С. Кочарян), страх інтимності (С. Descutner, Р. Naus), «синдром емоційного холоду» (О.С. Кочарян, Н.М. Терещенко), співзалежність (Б. і Дж. Уайнхолд, О.В. Ємельянова), адиктивне кохання (Е. Гідденс, Е. Ханзян), «токсичне кохання» (Р. Mellody), «кохання-манія» (S. Peele, А. Brodsky). Їх об'єдує характерна для розладів залежного типу внутрішня деформація особистості, зниження якості життя, поява або загострення вторинних форм залежності, контамінація структури кохання і пов'язана з цим нездатність до емоційної близькості (О.С. Кочарян, А.Ю. Акопов, Г.В. Старшенбаум, С. Даулінг, Б. і Дж. Уайнхолд, С. Піл, А. Бродскі).

Сучасна культура часто сприяє вияву залежності у стосунках кохання (М. Палуді, Л. Холдсток).

Незважаючи на те, що стосунки залежного кохання є досить поширеними, їх варто розглядати як ухилення від нормативної структури кохання, бо вони значно знижують якість життя особистості, призводячи до різних форм дезадаптивної поведінки, порушуючи емоційне, соматичне та когнітивне функціонування. У ряді

робіт (Є.В. Фролова, Ю. Альошина, М. Балінт С. Даулінг, Л. Бурбо) показано, що предиспонуєчим підґрунтям для розвитку міжособистісної залежності є особливість сімейної соціалізації. Разом із тим, фактори формування і механізми функціонування «патологічних» стосунків кохання все ще залишаються недостатньо вивченими, що говорить про необхідність комплексного дослідження різних аспектів залежного кохання.

Розділ 2 «Характеристика вибірки і методів дослідження» присвячений обґрунтуванню і опису дослідницьких вибірок і психодіагностичних методів.

Для діагностики рівня залежності у жінок була використана методика Б. Уайнхолда. Як об'єктивний критерій розподілу «залежних» і «незалежних» жінок використовувався мінімальний пороговий коефіцієнт, вирахований на вітчизняній вибірці О.С. Кочаряном і співавторами (2006), що складає $j = 45$ балів. За результатами опитування «залежну» групу склали 80, а «незалежну» – 60 жінок.

Узагальнена характеристика дослідницьких вибірок надана в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл жінок за рівнем співзалежності

Характеристики вибірки	Високий рівень *	Низький рівень **
Обсяг	80	60
Середній вік	26,2	24,5
Стаж Ш	3,6	4,1
Наявність дітей	42,5%	45%

Примітки: * - понад 45 сирих балів за опитувальником Б. Уайнхолда; ** - 20-44 сирих балів за опитувальником Б. Уайнхолда; Ш – шлюб.

Як видно з таблиці 1, групи порівнюються за віком – віковий діапазон складає 20-30 років (найбільш репродуктивний вік); стажем шлюбу – шлюбний стаж складає від 2 до 5 років (згідно з даними С. Кратохвила в цей період стосунки мають відносно стабільний характер після періоду кризи першого року подружнього життя і до другої кризи подружнього життя – 5-7 років); наявністю дітей – 42,5% мають дітей у «залежній» вибірці і 45% – в «незалежній».

Описані етапи дослідження: перший етап – етап формування дослідних груп; другий етап – вивчення структурних особливостей стосунків кохання у залежних жінок; третій етап – дослідження структури емоційного і тілесного досвіду жінок; четвертий етап – вивчення інфантильного досвіду жінок; п'ятий – вивчення особистісних особливостей жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання.

Для реалізації програми дослідження використовувався такий комплекс психодіагностичних методик: 1) для діагностування рівня залежності – опитувальник Б. Уайнхолда; 2) для вивчення структури емоційного і тілесного досвіду у залежних жінок – методика семантичного диференціалу (СД), запропонована Ч. Осгудом; 3) модифікований варіант методу незавершених речень Сакса-Леві і методики «Градусник»; 4) для оцінки особистості - п'ятифакторний

особистісний опитувальник МакКрає-Коста; 5) для вивчення інфантильних психотравм методика ранніх спогадів W.R. Rule.

Розділ 3 «Психологічні особливості організації залежного кохання у жінок» присвячений описові отриманих результатів дослідження.

Виявлені особливості структурної організації кохання у залежних жінок, які представлені як специфічні взаємостосунки трьох компонентів (близькість, пристрасть, відданість) структури кохання, запропонованої в концепції Р. Стернберга. Результати дослідження наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Особливості структури кохання у залежних (група 1) і незалежних (група 2) жінок

Шкала	X		S		t-критерій Стьюдента
	Група 1	Група 2	Група 1	Група 2	
Близькість	6,09	7,39	1,18	1,37	-2,948**
Пристрасть	5,69	6,73	2,07	1,89	-1,541
Відданість	5,05	6,75	2,48	2,35	-2,066*

Примітки: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$; X – середнє; S - стандартне відхилення

Як помітно з таблиці 2 показники *близькості* і *відданості* у групі залежних жінок значно нижчі, ніж у контрольній групі; показник *пристрасті* статистично не відрізняється від норми, що свідчить про структурний дисбаланс, що відображує сексуалізацію контакту. Дефіцит близькості і відданості відображає порушення контакту, в якому, ймовірно, актуалізований страх психологічної інтимності. Ці гіпотези будуть перевірені нами пізніше.

Для визначення психосемантичних характеристик залежного кохання використовувався метод суб'єктивного шкалювання (у варіанті методики універсального семантичного диференціалу) таких конструктів: «Я», «Кохання», «Радість», «Страх», «Гнів», «Сором», «Почуття провини», «Задоволення», «Пристрасть», «Тіло». В результаті виявлено:

1) у групі жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання, переважає его-дистонна структура кохання, за якої кохання сприймається жінкою як «хвороба», «одержимість», «вада», як те, що «в ній», а «не вона сама», як те, що не піддається контролю і те, з чим жінка намагається боротися. Операціональним показником его-синтонності кохання (його включення в «Я»-структуру) є наявність позитивної статистично значимої кореляції між конструктами «Я» і «Кохання» в індивідуальній факторній матриці, а его-дистонності – її відсутність. Недиференційована структура діагностувалася у випадку, коли в різних факторах в однієї людини спостерігалися і его-синтонність, і его-дистонність. Результати наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

Зв'язок кохання з конструктом «Я» у залежних (група 1)
і незалежних (група 2) жінок

Кохання	Група 1	Група 2	U _p
Его-синтонна	20 (25%)	32 (53,3%)	-3,45**

Его-дистонна	56 (70%)	12 (20%)	6,18**
Недиференційована	4 (5%)	16 (26,6%)	-3,7**

примітки: U_p – критерій кутового перетворення Фішера; ** - $p < 0,01$.

Одним із варіантів его-дистонності є неусвідомлення почуття кохання, і, більш того, заміщення його гнівом, ненавистю, страхом і подібним таким чином, що жінка взагалі заперечує наявність у себе почуття кохання до партнера;

2) почуття кохання у залежних жінок має виражено негативну конотацію (проаналізовані зв'язки «кохання» з емоційними конструктами). Відповідні дані наведені в таблиці 4.

Таблиця 4

Психосемантична структура кохання в групі залежних (група 1)
і незалежних (група 2) жінок

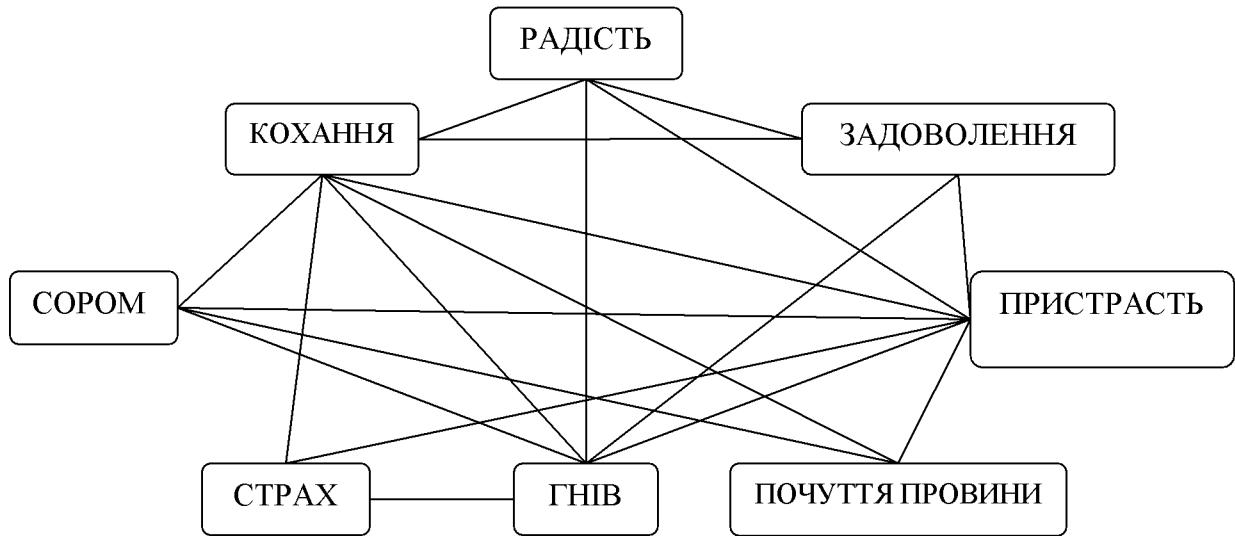
	Група 1	Група 2	U_p
Радість	76 (95%)	52 (86,67%)	1,73*
Задоволення	76 (95%)	44 (73,33%)	3,72**
Пристрасть	60 (75%)	36 (60%)	1,89*
Тіло	64 (80%)	36 (60%)	2,59**
Сором	15 (18,75%)	0(0%)	5,23**
Страх	17(21,25%)	0(0%)	5,6**
Гнів	18 (22,5%)	0(0%)	5,78**
Почуття провини	4 (5%)	12 (20%)	-2,79**

Примітки: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$.

Як видно з таблиці 4, залежне кохання більшою мірою ($p < 0,05$) конотоване радістю, задоволенням, пристрасстю, соромом, страхом і гнівом, а також тілом («плоттю»), ніж нормативне кохання. В емоційній структурі залежного кохання (особливості його конотування) спостерігається значно більше зв'язків із негативними конструктами, які, ймовірно, роблять його внутрішньо суперечливим, біполярним, таким, що включає взаємноретардуючі елементи. Така структура значно ускладнює внутрішнє прийняття і реалізацію почуття кохання і, певною мірою, пояснює його его-дистонність.

На підставі особливостей кореляційного зв'язку емоційних конструктів («Радість», «Кохання», «Задоволення», «Пристрасть», «Страх», «Гнів», «Сором» і «Почуття вини») виявлені чотири основні структури організації емоційного досвіду у залежних жінок: 1) *поляризована структура* – позитивні емоції радості, кохання, задоволення і пристрассті стримуються негативними емоціями страху, гніву, провини і сорому (20%); 2) *дифузна структура* – позитивні і негативні емоції позитивно пов'язані одна з одною, виявляючи недиференційовану цілісність (55%); 3) *артикульована структура* – характеризується ортогональними стосунками (відсутністю зв'язку) між позитивними і негативними емоціями (17,5%); 4) *невизначена структура* – характеризується розмаїтістю зв'язків між елементами структури, що робить неможливим віднесення її до будь-якого з перерахованих

вище типів (7,5%). Специфічною, такою, що достовірно частіше зустрічається у залежних жінок ($U_p=4,11$; $p<0,01$) є дифузна структура організації емоційного досвіду. Приклад такої емоційної структури наведений на мал. 1.

Мал. 1. Дифузна структура емоційного досвіду (на прикладі досліджуваної Н.М.)

Примітка: на малюнку наведені лише статистично достовірні позитивні кореляції; негативні кореляції відсутні.

За дифузної структури емоційного досвіду переживання позитивних емоцій контаміновано негативними емоціями, які пов'язані з ними. У наведеній структурі конструкти кохання і пристрасть негативно конотовані – позитивно пов'язані з усіма негативними емоціями.

Виділені структури організації тілесного досвіду досліджуваних: 1) «*позитивне тіло*» - структура тілесного досвіду, яка складається з плеяди негативних емоцій і плеяди гедонізму, що включає в себе конструкти тіла і позитивних емоцій. Ця структура представлена такими варіантами: *інтегральним* – конструкт тіла негативно корелюється з усіма негативними емоціями; *парціальним* – конструкт тіла негативно корелює тільки з частиною негативних емоцій; *розщепленим* – конструкт тіла корелюється тільки з позитивними емоціями; 2) «*амбівалентне тіло*» – структура тілесного досвіду, для якої характерне злиття плеяд гедонізму і негативних емоцій в кореляційній структурі тілесності; 3) «*беземоційне тіло*» – структура тілесного досвіду, за якої конструкт тіла не має емоційних конотатів, тобто взагалі не виявляє зв'язків з емоціями. В таблиці 5 наведена частота різних структур тілесності в групах «залежних» (група 1) і контролю (група 2), а також достовірність їх відмінностей.

Таблиця 5

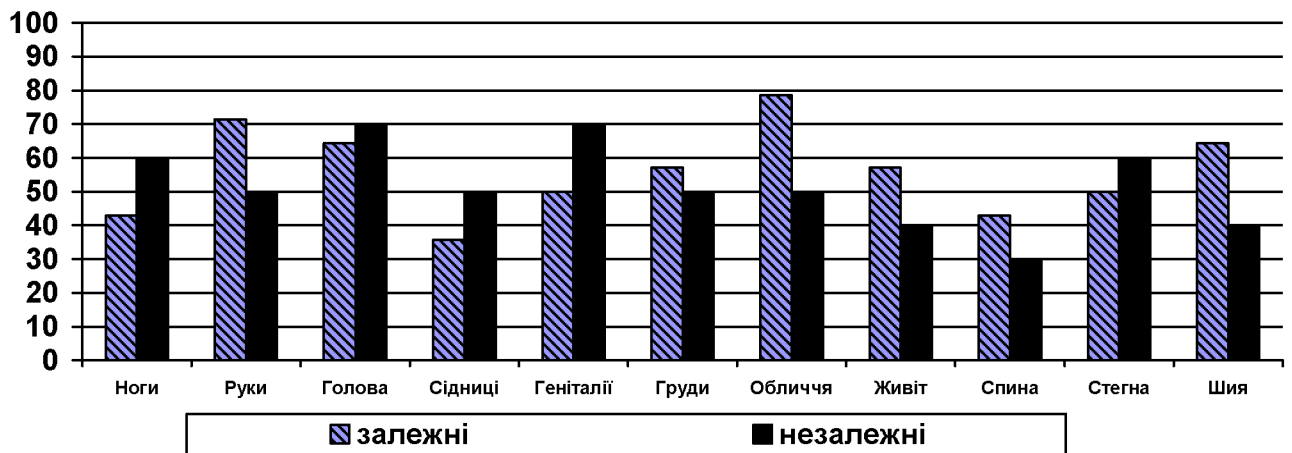
Частота типів тілесності, що зустрічаються в різних групах

Типи тілесності	Група 1	Група 2	U_p
Позитивний	64 (80%)	37 (61,7%)	2,39**
Амбівалентний	12 (15%)	3 (5%)	2,02*

Беземоційний	4 (5%)	20 (33,3%)	4,56**
--------------	--------	------------	--------

Примітки: * - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$.

Виявлені особливості тілесної ідентичності жінок, які перебувають у стосунках залежного кохання. На малюнку 2 наведені відмінності в ідентифікації з різними частинами тіла (з якою частиною тіла корелюється конструкт «Я») між групою залежних і незалежних жінок.

Мал. 2

Відмінності в ідентифікації з різними частинами тіла між групою залежних і незалежних жінок

Як видно на малюнку 2, у жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання, спостерігається Его-ідентифікація з такими частинами тіла, як руки, обличчя і шия. За L. Marcher, B. Renshaw (1996), *руки* пов'язані з умінням брати і «відпускати від себе», просити, торкатися, вивчати, утримувати, виконувати певні дії; *обличчя* пов'язане з соціальними контактами, виявом почуттів; *шия* виконує функцію контролю, орієнтацію в обставинах. Кажучи іншими словами, така тілесна ідентичність не містить сексуально-еротичних компонентів, его-ідентифіковане тіло є асексуальним. Цей висновок узгоджується з наведеними вище результатами психосемантичного дослідження. Значить, переважання пристрасності в структурі кохання у залежних жінок та відсутність її опори на тілесний субстрат, пов'язаний з реалізацією сексуальності (груди, геніталії, сідниці тощо), ймовірно, дозволяє трактувати пристрасність як стратегію маніпуляції в партнерській парі. Ця гіпотеза потребує додаткової верифікації.

На основі модифікованої методики незавершених речень виявлені особливості образу тіла у залежних жінок. Методика спрямована на діагностику: 1) ставлення (оцінки) до свого тіла; 2) рівня уваги до свого тіла (догляд за ним) і відкритість до контакту (ставлення до дотику); 3) «зміст тіла» (денотування тіла) для жінок. Виявлено, що у залежних жінок значно частіше ніж у незалежних помічаються: негативне ставлення до тіла ($U_p = 2,36$; $p < 0,01$); низький рівень уваги до тіла ($U_p = 2,00$; $p < 0,05$). Стосовно ж психологічного «змісту тіла», то у залежних жінок значно

частіше, ніж у незалежних ($U_p = 4,24$; $p < 0,01$) спостерігалися відповіді, що відображають його інструментальну функцію в контакті (функція привернення уваги з метою утримання партнера), у той час, як у групі незалежних жінок – відповіді, конотовані задоволенням ($U_p = 5,06$; $p < 0,01$). Результати наведені у таблиці 5.

Таблиця 5

«Зміст тіла» в групі залежних (група 1)
і незалежних (група 2) жінок

Змісти тіла	Частота (у %)		U_p
	Група 1	Група 2	
Тіло – задоволення	25	66,7	5,06**
Тіло – продовження роду	15	6,7	-
Тіло – приманка	35	40	-
Тіло – інструмент	45	13,3	4,24**

Примітки:** - $p < 0,01$.

Інтерпретація результатів методики «Градусник» підтвердила виявлену в залежних жінок тенденцію до низької оцінки різних частин свого тіла (шкіра - $t = -2,31$; ноги - $t = -2,02$; сідниці $t = -2,05$, $p < 0,05$; живіт - $t = -3,06$; $p < 0,01$). Відповідно, негативне ставлення до свого тіла і його низька оцінка свідчить про те, що *тіло як таке не має цінності для жінок*, позбавлене пристрасті і задоволення воно набуває лише інструментальну цінність.

Аналіз результатів методики ранніх спогадів W.R. Rule дозволив виявити такі особливості психотравматизації в дитячому віці. В групі залежних жінок значно переважають такі негативні фабули: «Я відторгнена і нікому непотрібна» ($U_p = 4,24$, $p < 0,01$); «Мене не кохають» ($U_p = 2,36$, $p < 0,01$); «Я собою нічого не становлю» ($U_p = 2,64$, $p < 0,01$); «Я некрасива» ($U_p = 2,64$, $p < 0,01$); «Зі мною ніхто не рахується» ($U_p = 4,24$, $p < 0,01$); «Я знехтувана» ($U_p = 2,64$, $p < 0,01$); «Я не становлю цінності для інших» ($U_p = 6,79$, $p < 0,01$); «Я недостойна любові» ($U_p = 3,77$, $p < 0,01$). Відповідно, у жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання, ще в ранньому дитинстві формуються негативні очікування по відношенню до себе з боку оточуючих – вона «непоцінована і не кохана», схильна сприймати себе як неповноцінну, збиткову, непотрібну. Типовою комунікативною стратегією є провокація партнера, яка полягає в тому, що він вимушений постійно доводити такій жінці її значимість. Інший варіант комунікативної стратегії полягає у виборі партнера, який взагалі не здатний вступати у стосунки кохання, «холодного» і дистанційованого в контакті. Життя за відсутності партнера стає пустим, безглуздим, світ сприймається ворожим або байдужим.

Були виділені такі групи поданих у спогадах подій: важливі особи ранніх спогадів; тип поведінкових реакцій, що домінують у ранніх спогадах; емоційний фон ранніх спогадів; форми стосунків з оточуючими; особливості тілесного контакту в ранніх спогадах.

Виявлено, що в ранніх спогадах жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання, значно рідше присутні такі *фігури* як мати ($U_p = -8,76$, $p < 0,01$) і батько ($U_p = -3,53$, $p < 0,01$), при цьому значно частіше зустрічаються фігури дідуся ($U_p = 2,166$, $p < 0,05$) й однолітків-дівчат ($U_p = 1,996$, $p < 0,05$). Провідною *поведінковою реакцією* у спогадах залежних жінок є відхід, який передбачає недовіру, пригніченням своїх почуттів ($U_p = 4,4033$, $p < 0,05$). *Емоційний фон* ранніх спогадів залежних жінок утворений емоціями образи ($U_p = 4,2452$, $p < 0,01$), гніву ($U_p = 3,0390$, $p < 0,01$), почуттям провини ($U_p = 7,4129$, $p < 0,01$). У спогадах залежних жінок значно частіше зустрічаються такі *форми стосунків* як відторгнення з боку значимих близьких людей ($U_p = 6,1306$, $p < 0,01$) і покарання ($U_p = 3,039$, $p < 0,01$), що супроводжується також такою переважаючою формою *тілесного контакту*, як фізичне покарання ($U_p = 2,3597$, $p < 0,01$).

Наведені дані свідчать про те, що жінки залежної групи мають негативний інфантильний досвід, пов'язаний зі складністю побудови адекватної моделі кохання. Основна травматизація таких жінок полягає в тому, що вони позбавлені повноцінного контакту з такими важливими фігурами дитинства як матір і батько. В дитинстві вони переживають дефіцит «природної» чи «здорової» уваги. Часто почувачи себе відторгненими, позбавленими любові, вони контейнерують в собі страх і образу, гнів і почуття вини, що неминуче призводить до таких моделей поведінки як «чіпляння» за партнера, недовіру, пригнічення чуттєвості (нездатність до асиміляції своєї жіночої ролі), вимогливості і деспотичності і, разом з тим, відчуттю внутрішньої безпорадності, а, іноді, і пустоти.

У результаті використання п'ятифакторного особистісного опитувальника МакКрає – Коста («Велика п'ятірка») було виявлено, що у залежних жінок значно більше виявлені такі риси як *підкореність* ($t = -3,02$, $p < 0,01$), *тривожність* ($t = 3,11$, $p < 0,01$), *напруженість* ($t = 2,71$, $p < 0,05$), *уникання почуття провини* ($t = -3,42$, $p < 0,01$) і *самокритика* ($t = 2,99$, $p < 0,01$).

В цілому, інтегруючи отримані дані, можна зробити припущення, що залежні жінки здійснюють регуляцію власної поведінки не за рахунок зрілих механізмів Его, а за рахунок інфантильних механізмів сорому, почуття провини, відчуття власної неповноцінності, субмісивності тощо. Вони менш адаптивні та схильні до побудови незрілих міжособистісних стосунків.

У розділі 4 «Програма психологічної корекції стосунків кохання у залежних жінок» подано опис створеної за результатами дослідження програми психологічної корекції стосунків залежного кохання у жінок, побудованої на принципах клієнт-центрованої психотерапії. Програма орієнтована на заміжніх жінок, які оцінюють свої стосунки як стосунки кохання і мають високі показники залежності за діагностичними критеріями. Мета програми – сприяти формуванню стосунків психологічної інтимності у жінок, які перебувають у стосунках залежного кохання. Тривалість програми 1 рік (84-85 годин). Програма складається з трьох етапів. Перший етап – актуалізація й індивідуальне пропрацювання травматичного досвіду (20 годин). Другий етап – групове пропрацювання травматичного досвіду (60 годин). Третій етап – стабілізація (на цьому етапі відбувається закріплення змін в системі особистості і поведінки – 4/5 годин).

Мішенями психокорекційного впливу є такі структурні утворення особистості: Его-структури особистості, статоворольові сценарії жінок, інфантильний (травматичний) досвід і відповідні переживання. До основних завдань психокорекційного впливу відносяться: переривання циклу залежності, усвідомлення негативних наслідків стосунків залежного кохання; пропрацювання інфантильного (травматичного) досвіду жінок, що лежить в основі формування залежних стосунків; робота зі зрілими структурами Его; пропрацювання механізмів порушення контакту; робота з неадаптивними статоворольовими сценаріями жінок; підвищення тілесної самооцінки; формування здатності до стосунків емоційної близькості. Для реалізації програми психологічної корекції стосунків залежного кохання у жінок використовувалися такі психотерапевтичні підходи і методи: гештальттерапія, біоенергетичний аналіз, арттерапія, казкотерапія; метод ранніх спогадів; робота зі спрямованою уявою; методи психологічної саморегуляції Ретрі.

Запропонована програма психологічної корекції стосунків кохання у залежних жінок пройшла апробацію і виявила ефективність запропонованих форм роботи.

ВИСНОВКИ

У роботі подане теоретичне узагальнення й нове вирішення проблеми залежного кохання, яке руйнує шлюб та значно погіршує подружні стосунки. Розроблена програма подолання залежності у стосунках кохання на підставі поглиблення теоретичних уявлень щодо структурної й функціональної організації залежного кохання, його емоційного та тілесного наповнення. У результаті проведеної роботи ми дійшли до таких висновків:

1. Залежне кохання має специфічну організацію – для нього характерна наявність внутрішньої суперечливості, біполярності, конототивної структури, що включає взаєморетардуючі елементи: з одного боку вона пов'язана з емоціями радості, задоволення і пристрасті, а з іншої – з емоціями страху, гніву і сорому. Така дискордантність почуття кохання пов'язана з тим, що воно поєднує в собі два взаємовиключних емоційних полюси, один з яких спрямовується до об'єкта кохання, а інший – перешкоджає контакту і сприяє рестрикції залежного кохання.

2. Залежне кохання переживається як его-дистонне, яке не входить до структури его й існує незалежно від «Я», паралельно з «Я» і часто не узгоджується з «Я»-потягами, стаючи на пізніх стадіях залежності «токсичним», «хворобливим». Его-дистонна структура залежного кохання певним чином зумовлена його дискордантністю.

3. У залежних жінок зустрічаються чотири типи структурної організації емоційного досвіду: поляризована, дифузна, артикульована та невизначена структури. Специфічною для залежних жінок є дифузна структура організації емоційного досвіду, в якій позитивні та негативні емоції позитивно пов'язані одна з одною, виявляючи недиференційну цілісність. У незалежних жінок частіше відмічаються поляризована та артикульована структури емоційного досвіду. При поляризованій структурі спостерігається феномен ретардації позитивних емоцій (радості, кохання, задоволення, пристрасті) негативними (страхом, соромом, гнівом, почуттям провини), причому основну ретардуючу функцію у жінок має емоція

страху. При артикульованій структурі суб'єктивного досвіду спостерігається феномен незалежності почуття кохання від системи негативних переживань – страху, гніву, сорому і вини, а, відповідно, відсутня ретардація почуття кохання негативними емоціями.

4. Виявлені три типи жіночої тілесності (емоційного конотування свого тіла): позитивний, амбівалентний та беземоційний. У залежних жінок частіше зустрічаються позитивний та амбівалентний типи. При першому з них тіло позитивно пов'язане з позитивними емоціями і не пов'язане або негативно пов'язане з негативними. При амбівалентному типі тіло позитивно пов'язане як з позитивними, так і з негативними емоціями одночасно. Це означає, що в даній категорії жінок тіло емоційно насичене і сприймається як джерело радості і задоволення, кохання і пристрасті, або ж тіло сприймається суперечливо – і як джерело позитивних переживань, і як джерело страху, тривоги, почуття вини і сорому. У незалежних жінок тіло частіше відщеплюється від емоційних структур, стаючи дезафективними, що, ймовірно, відображає культурні особливості жіночої сексуальності – її рестриктивність, табуованість, «забрудненість». Наявність зв'язків конструкта тіла з коханням, пристрастю, задоволенням і радістю у залежних жінок є виявом особливостей дитячої (інфантильної) тілесності. Крім того, у цих жінок тіло набуває інструментальну цінність – слугує засобом привернення до себе уваги і утримання партнера.

5. У залежних жінок спостерігається три типи ранньої сімейної травматизації: травма позбавлення, травма симбіозу і травма, пов'язана зі складністю асиміляції сексуальності. Травма позбавлення виявляється в фабулах покинутості й непотрібності, коли дитину залишають одну в лікарні, дитячому садку, у бабусі і подібне і мало цікавляться нею. Травма симбіозу полягає у формуванні вивченої безпорадності, коли дитина, а потім і дорослий, не може обійтися без постійної підтримки «сильного» партнера. Травма, пов'язана з труднощами асиміляції сексуальності передбачає наявність жорсткої, дистанційованої, холодної матері і м'якого, доброго батька. Така травма є класичною у встановленні істероїдного характеру.

6. Характерними особливостями жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання, є субмісивність, висока тривожність, напруженість, високий рівень самокритики. В комунікації такі жінки більш закріпачені і менш вільні в життєвих ролях, що визначає їх меншу експресивність.

7. За результатами дослідження була розроблена програма психологічної корекції, мета якої - сприяти формуванню стосунків психологічної інтимності у залежних жінок шляхом укріплення зрілих особистісних структур, прийняття своєї гендерної ролі, підвищення оцінки себе і свого тіла, пропрацювання механізмів порушення контакту. Мішенями психокорекційного впливу є такі структурні утворення особистості: его-структури особистості, статоворольові сценарії жінок, інфантильний (травматичний) досвід і відповідні переживання. В програмі реалізуються індивідуальна і групова форми роботи, які побудовані на принципах клієнт-центрованого підходу. Психокорекційна програма є ефективною і може бути рекомендована для подальшого використання.

Проведене дослідження не вичерпує всі аспекти окресленої теми. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень можуть стати: вивчення особливостей зв'язку сексуальності та кохання, різноманітних варіантів реалізації сексуальності, ролі інфантильних компонентів в структурі зрілої сексуальності, розробка психодіагностичного інструментарію для оцінки різних аспектів міжособистісної залежності.

Список опублікованих робіт з теми дисертації

1. Коцюба А.А. Психологический анализ зрелых отношений любви / А.А. Коцюба // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2005. – № 653 – с. 110-112;
2. Коцюба А.А. Анализ ранних воспоминаний женщин, находящихся в зависимых отношениях любви / А.А. Коцюба // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2008. – № 807 – с. 164-172;
3. Кочарян А.С. Психосемантическая структура организации эмоционального и телесного опыта у женщин, находящихся в отношениях зависимой любви / А.С. Кочарян, А.А. Коцюба // Журнал практикующего психолога. – Киев, 2009, № 15 – С. 72-89.
4. Коцюба А.А. Феномен тела в контексте межличностных отношений / А.А. Коцюба // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – 2009. – № 842 – с.154- 159;
5. Коцюба А.А. Особенности телесной идентификации у женщин, находящихся в отношениях зависимой любви / А.А. Коцюба // Матеріали молодіжної науково-практичної конференції «Вектори психології» – Харків, 2009. – с.137 – 139.

АНОТАЦІЯ

Коцюба Г.О. Психологічні особливості організації uzалежненого кохання у жінок. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 - загальна психологія, історія психології. - Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2009.

У роботі розглянуто феномен залежного кохання у жінок з точки зору його структурної та функціональної організації. Особливості організації стосунків залежного кохання вивчені на емоційному, когнітивному та соматичному рівні, досліджено зв'язок залежності з ранніми травмами та структурою особистості досліджуваних. Показано, що особливістю структури залежного кохання у жінок є дефіцит таких його компонентів як близькість та відданість. У той же час показник пристрасті статистично не відрізняється від норми, що свідчить про структурний дисбаланс залежного кохання. В роботі виявлено особливості емоційного та тілесного досвіду в жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання. Проведено аналіз психологічної тілесності залежного кохання. Проаналізовано

ранній травматичний досвід залежних жінок. Виділені три типи психотравм: травма позбавлення, травма симбіозу та травма, пов'язана з труднощами асиміляції сексуальності. Визначено особистісні риси жінок, які знаходяться у стосунках залежного кохання: субмісивність, висока тривожність, напруженість, високий рівень самокритики.

Ключові слова: залежне кохання, емоційні стосунки, структурна організація, психотравма, самооцінка.

АННОТАЦІЯ

Коцюба А.А. Психологические особенности организации зависимой любви у женщин. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Харьков, 2009.

В работе рассмотрен феномен зависимой любви у женщин с точки зрения ее структурной и функциональной организации. Особенности организации отношений зависимой любви изучены на эмоциональном, когнитивном и соматическом уровне, исследована связь зависимости с ранними травмами и структурой личности испытуемых.

Показано, что особенностью структуры зависимой любви у женщин является дефицит таких ее компонентов как близость и преданность, которые подавлены или слабо выражены по сравнению с контрольной группой. В тоже время показатель страсти статистически не отличается от нормы, что свидетельствует о структурном дисбалансе, отражающем сексуализацию контакта. При такой структуре доминирующий компонент страсти не может быть рассмотрен как проявление собственно сексуальности, а скорее как уход от близости. Дефицит близости и преданности отражает нарушение контакта, в котором актуализирован страх психологической интимности.

Чувство любви у зависимых женщин имеет выражено негативную коннотацию. В эмоциональной структуре зависимой любви наблюдается значительно больше связей с негативными конструктами (стыд, страх, гнев), которые делают ее внутренне противоречивой, биполярной, включающей взаиморетардирующие элементы. Чувство любви у зависимых женщин является в значительной степени внутренне конфликтным и содержит два взаимоисключающих эмоциональных полюса. Один из этих полюсов направлен к объекту любви, второй же – препятствует сближению с этим объектом. Такая структура значительно затрудняет внутренне принятие и реализацию чувства любви.

Определено наличие двух структур любви – эго-синтонная и эго-дистонная. Женщинам, которые находятся в отношениях зависимой любви, присуща эго-дистонная структура любви, при которой сама любовь воспринимается женщинами как «болезнь», «одержимость», «порок» и тому подобное, как то, с чем женщины пытаются бороться, как навязчивость. В результате такая любовь превращается в болезненное чувство и на поздних стадиях зависимости становится «токсичной».

Эго-дистонность любви у зависимых женщин может быть связана с ее конфликтной эмоциональной структурой.

В работе выявлены особенности организации эмоционального и телесного опыта у женщин находящихся в отношениях зависимой любви. У зависимых женщин встречаются четыре типа структурной организации эмоционального опыта: поляризованная, диффузная, артикулированная и неопределенная структуры. Специфичной для зависимых женщин является диффузная структура организации эмоционального опыта, в которой позитивные и негативные эмоции положительно связаны друг с другом, обнаруживая недифференцированную целостность.

Выявлены три типа женской телесности (эмоционального коннотирования своего тела): позитивный, амбивалентный и безэмоциональный. У зависимых женщин чаще встречаются позитивный и амбивалентный типы. При первом из них тело положительно связано с позитивными эмоциями и не связано или отрицательно связано с негативными. При амбивалентном типе тело положительно связано как с позитивными, так и с отрицательными эмоциями одновременно. Таким образом, у данной категории женщин тело эмоционально насыщено и воспринимается или как источник радости, удовольствия, любви и страсти, или же тело воспринимается противоречиво – и как источник позитивных переживаний, и как источник страха, тревоги, чувства вины и стыда.

Анализ психологической телесности показал, что для женщин, находящихся в отношениях зависимой любви, тело, имеет инструментальную ценность (функция поддержания жизнедеятельности, физическая форма, функция привлечения внимания и удержание партнера). Зависимые женщины склонны низко оценивать свое тело, что указывает на существующую принципиальную неуверенность в создании и сохранении партнерских отношений.

В работе проанализирован ранний травматический опыт женщин, находящихся в отношениях зависимой любви. Выявлены три типа психотравм: травма лишения, травма симбиоза и травма, связанная с трудностью ассимиляции сексуальности. Травма лишения проявляется в фабулах брошенности и ненужности. Травма симбиоза состоит в формировании выученной беспомощности, необходимости постоянной поддержки со стороны «сильного» партнера. Травма, связанная с трудностью ассимиляции сексуальности предполагает наличие жесткой, дистанцированной, холодной матери и мягкого, доброго отца. Такая травма является классической в становлении истероидного характера.

Среди личностных особенностей зависимых женщин были выявлены следующие: субмиссивность, высокая тревожность, напряженность, высокий уровень самокритики. Женщины, находящиеся в отношениях зависимой любви, стремятся перекладывать ответственность на других; они имеют трудности в регуляции собственного поведения в связи с чем являются менее адаптивными в реализации своих жизненных ролей и склонны к построению незрелых межличностных отношений.

Ключевые слова: зависимая любовь, эмоциональные отношения, структурная организация, психотравма, самооценка.

SUMMARY

Kotsuba H.O. Psychological Features of Organization of Women's Dependent Love. – Manuscript.

Dissertation applied for the scientific degree of candidate of Psychology. Speciality 19.00.01 – General Psychology, History of Psychology. – V. N. Karazin Kharkiv National University. – Kharkiv, 2009.

The dissertation represents the study of the phenomenon of women's dependent love from the point of its structural and functional organization. Organizational features of relations of dependent love are studied at emotional, cognitive and somatic levels; connection of dependence, early traumas and structure of personality is investigated. It is revealed that the peculiar structural feature of women's dependent love is lack of such components as intimacy and devotion, which are low-spirited or poorly expressed in comparison with a control group of women. At the same time the index of passion statistically does not differ from a norm which testifies to the structural disbalance of dependent love. The study reveals the peculiarities of emotional and corporal experience of women who have suffered dependent love. Early traumatic experience of dependent women is analyzed. Three types of psychotraumas are marked out: trauma of deprivation, trauma of symbiosis and trauma, related to difficulties of assimilation of sexuality. The dissertation determines such personal peculiarities of women in dependent love as submissiveness, high level of anxiety, tension, and high level of self-criticism.

Key words: dependent love, emotional relations, structural organization, psychotrauma, self-appraisal.